

Городянська Лариса

кандидат економічних наук, доцент, чл.-кор. АЕН України,

провідний науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії проблем фінансового забезпечення військ (сил)

Військового інституту

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

СТРУКТУРА ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЮДИНИ: ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті обґрунтована потреба у пошуку потенційних можливостей людини та відтворення її інтелектуального потенціалу з метою пожвавлення інноваційного розвитку на всіх рівнях економічної системи. З метою розв'язання означеної проблеми сформовано структуру відтворення інтелектуального потенціалу людини за напрямками, способами та показниками відтворення. Розглянуто екстенсивний й інтенсивний типи відтворення людини. Запропоновано модель зворотного зв'язку між способами й показниками інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини.*

***Ключові слова:** відтворення, інтелектуальний потенціал людини, інновація, модель, ключові компетентності.*

***Annotation.** The article substantiates the need to find human potential and reproduce its intellectual potential in order to revive innovative development at all levels of the economic system. For the purpose of the decision of the specified problem the structure of reproduction of intellectual potential of the person on directions, ways and indicators of reproduction is formed. Extensive and intensive types of human reproduction are considered. A model of feedback between the ways and indicators of innovative reproduction of human intellectual potential is proposed.*

Key words: reproduction, human intellectual potential, innovation, model, key competencies.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах цифровізації та розвитку інноваційного суспільства, що відбувається на тлі пандемії й загроз збройної агресії з боку Російської Федерації більш конкурентною та успішною є високоосвічена й винахідлива людина. Така людина повинна мати креативні здібності, вміння й бажання навчатись та розвивати власний інтелект протягом усього життя. Цей безперервний рух людини на шляху до самовдосконалення й наполегливого набуття нею відповідних фахових компетентностей є досить важливим процесом відтворення її власного інтелектуального потенціалу, особливо в сучасних умовах. Тому що від рівня відтворення інтелектуального потенціалу людини залежить якість та можливість організації виробництва інноваційного суспільного продукту. Створення нового суспільного продукту забезпечує функціонування господарства як на рівні держави, галузі, підприємства, так і забезпечує послідовне перетворення суспільного капіталу. Відтворення суспільного капіталу являє собою циклічний процес його перетворення з однієї форми на іншу та повернення до вихідної точки з приростом. Тому дослідження структури інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини в контексті поживлення інноваційного розвитку на всіх рівнях економічної системи актуальною науковою проблемою.

Аналіз досліджень та публікацій. Процес організації досліджень, створення та впровадження інновацій передбачає використання науковим співтовариством сукупності засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг. У сучасних умовах поживлення інноваційної діяльності залежить від фінансової політики держави й організації ефективного відтворення підприємствами власних економічних ресурсів. Враховуючи прогнози та розрахунки провідних наукових інституцій [1 - 4] та вчених (Дж. Шумпетер [5], П. Друкер [6], Н. Брюховецька, І. Булеєв [7], О. Кендюхов, В. Болгов [8] та ін.), сформулюємо

основний напрям дослідження – інноваційне відтворення інтелектуального потенціалу людини в контексті забезпечення інноваційного розвитку держави.

У процесі відтворення визначальним є виробництво, оскільки в ньому відбувається тісна взаємодія основних складових продуктивних сил – інтелектуального потенціалу людини з об'єктами необоротних матеріальних і нематеріальних ресурсів. Відтепер вимоги до трудової діяльності людини, особливо до рівня якості її інтелектуального потенціалу, суттєво зростають разом із вимогами до якості економічних ресурсів підприємства в процесі впровадження інновацій [9, с. 100]. Отже, розвиток інноваційної діяльності підприємств висуває додаткові вимоги до переліку ключових компетентностей фахівців. Задоволення сучасних потреб інноваційних підприємств потребує удосконалення традиційної системи вищої освіти в Україні.

Огляд аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [1], веб-сайту Українського Інституту майбутнього [2], урядових порталів [3 - 4] і досліджень науковців [5 - 8; 10; 12] виявив необхідність уточнення структури та показників інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини.

Метою дослідження є уточнення структури та показників інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини в контексті розвитку інноваційної діяльності підприємства.

Досягнення мети передбачає:

- формування структури відтворення інтелектуального потенціалу людини та уточнення інноваційних засад відтворення;
- визначення факторів, способів та показників інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини.

Виклад основного матеріалу дослідження та його результатів.

Організація відтворення інтелектуального потенціалу людини пов'язана з освітніми інноваціями в контексті удосконалення процесу навчання у вищих навчальних закладах, зростання якості засвоєння навчальної інформації та рівня

підготовки конкурентоспроможних у сучасному світі людей та затребуваністю їх на підприємствах України.

Освітні інновації – це вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, які здатні істотно підвищити ефективність та результативність навчально-виховного процесу. Інноваційні форми організації навчального процесу нерозривно пов'язані зі створенням у вищому навчальному закладі інноваційного середовища, застосуванням різноманітних інноваційних педагогічних методик для забезпечення розвитку творчого потенціалу людини, що навчається. Вітчизняні науковці (В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, Л.І. Даниленко, І.М. Дичківська, О.А. Дубасенюк, В.І. Калин, В.Г. Кремень, О.В. Мельникова, А.І. Олійник, Ю.М. Рашкевич та інші) протягом останніх десяти років досліджували можливості впровадження якісних змін у сферу освіти в рамках реформування її системи. Так, В.І. Калин зауважує, що в умовах інноваційних змін у різних сферах суспільного життя особливої актуальності набуває нова парадигма ХХІ століття – інноваційна, що не протиставляє, а об'єднує, синергетизує з різними підходами і системами освіти [10]. Найбільш перспективні її тренди трактують освіту як: формування наукової картини світу, культури, розумової діяльності; безперервне навчання; підготовку компетентного фахівця; утвердження «нового педагогічного мислення»; втілення суб'єкт-суб'єктного особистісно-орієнтованого, людино-вимірного навчання; запровадження педагогіки співробітництва, педагогічної синергетики, толерантності тощо. Варто зазначити, що саме застосування суб'єктно-діяльнісного підходу в організації навчального процесу є досить важливим тому, що цей підхід сприятиме активному залученню особистості до процесу навчання та перетворенню її з пасивного учасника на активного суб'єкта навчання [11].

О.В. Мельникова тлумачить інновації у системі вищої освіти як новостворені або вдосконалені конкурентні спроможності людини [12].

Розвиток інноваційної діяльності в Україні, метою якої є забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємства, висуває нагальну потребу у

набутті людиною низки професійно-важливих якостей. Разом з цим важливим є прогнозування бажаного рівня відтворення інтелектуального потенціалу підприємства та оцінка впливу факторів на сукупність важливих фахових компетентностей людини.

Відтворення інтелектуального потенціалу людини може відбуватись екстенсивним або інтенсивним шляхом, модель якого наведено на рисунку 1.

Рис. 1. Структура відтворення інтелектуального потенціалу людини

Побудовано автором за джерелами 9; 13.

Екстенсивний тип відтворення людини є соціальним фактором, який впливає на природну зміну чисельності населення внаслідок народжуваності.

Інтенсивний тип відтворення є сукупністю факторів, які впливають на зміну якості інтелектуального потенціалу людини. Серед таких факторів: соціальний, економічний, психологічний.

Екстенсивний тип відтворення інтелектуального потенціалу людини у цьому дослідженні не береться до уваги тому, що відтворення за цим типом є досить тривалим процесом. Тривалість процесу відтворення перевищує 20 років від народження дитини, її дорослішання та становлення особистості. Цей процес включає вибір людиною власного життєвого шляху, період навчання та професійного зростання.

Згідно зі структурою (рис. 1) інноваційний напрям відтворення інтелектуального потенціалу людини є складовою інтенсивного типу відтворення та комплексною задачею, яка полягає у пошуку способів якісного зростання рівня інтелектуального потенціалу людини з метою покращення рівня її освіти, кваліфікації та відновлення її розумових і фізичних здібностей. Інноваційний напрям відтворення пов'язаний з інноваційною трансформацією підприємства та вимагає окрім іншого – залучення до виробничого процесу нових технологій, навичок і вмінь людини щодо їх засвоєння. Інтенсивний тип відтворення інтелектуального потенціалу персоналу доцільно здійснювати за трьома напрямками – в межах суб'єкта господарювання, поза межами суб'єкта господарювання та завдяки заходам, які сприятимуть відновленню працездатності людини. Організація інноваційного відтворення пов'язана з господарською діяльністю підприємства та набуттям людиною ключових компетентностей в процесі підвищення її професійно важливих якостей.

Основним товаром ринку нововведень (новацій) є результат наукової і науково-технічної діяльності людини, продукт інтелектуальної діяльності, на який поширюються авторські та аналогічні права, оформлені відповідно до вимог чинних міжнародних, державних, корпоративних та інших законодавчих і нормативних актів. Ринок нововведень формують наукові організації, заклади вищої освіти, тимчасові наукові колективи, науково-дослідні центри, самостійні лабораторії та управління, вітчизняні та зарубіжні новатори. Реформування системи освіти та науки в Україні відбувається з врахуванням філософії Європейського простору вищої освіти, яку визначено у комюніке Болонського процесу, та компетентнісного підходу.

Доречним є тлумачення дефініції «інновація» в освіті, що вдало сформульовано у праці [14]. Автори вважають, що інноваціями в освіті є «впровадження нових (в даний період часу і для даної території) методів, форм і підходів до передачі знань, формування вмінь і навичок у студентів» [14, с. 38]. Розвиток інноваційної діяльності в Україні в контексті забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємств висуває нагальну потребу у набутті

людиною низки професійно-важливих якостей. Так, Ю. М. Рашкевич поділяє компетентності на загальні й фахові. Автор, в рамках фахових (предметно-специфічних) і загальних компетентностей, виокремлює знання, розуміння, уміння та навички, здатності та цінності [15, с. 24 - 25].

За висновками аналітиків World Economic Forum у 2020 р. чільну десятку ключових компетентностей склали: вміння комплексно вирішувати проблеми, критичне мислення, креативність, управління людськими ресурсами, навички ефективної взаємодії, емоційний інтелект, здатність приймати рішення, орієнтація на клієнта, вміння вести переговори, когнітивна гнучкість [16]. Спираючись на огляд аналітиків World Economic Forum, вимоги до інтегрування України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) та розвитку в країні дослідницьких інфраструктур разом із потребою у поживленні інноваційної діяльності на підприємствах, пропонується:

1) організувати відтворення інтелектуального потенціалу людини з врахуванням інноваційної парадигми XXI століття, яка об'єднує п'ять інноваційних моделей в освіті: освіта як формування наукової картини світу, освіта як професіоналізація, освіта як формування культури розумової діяльності, освіта як підготовка до життя, концепція безперервної освіти.

2) визначити й уточнити способи і показники інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу персоналу.

З метою організації відтворення інтелектуального потенціалу людини доцільно розробити модель, яка зможе надати можливість оцінити приріст бажаних ключових компетентностей, як сукупності показників відтворення інтелектуального потенціалу людини.

Модель зворотного зв'язку між способами й показниками інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини в контексті розвитку інноваційної діяльності на підприємстві (мікрорівень) наведено на рис. 2.

Відповідно до моделі відбувається раціональний вибір способу інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини.

Рис. 2. Модель зворотного зв'язку між способами й показниками інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини

Побудовано автором за джерелом 13, с. 225-229.

Модель демонструє зворотний зв'язок між елементами системи, на якому відбувається оцінювання якості відтворення інтелектуального потенціалу людини, тобто приріст бажаних ключових компетентностей, які утворюють сукупність показників відтворення інтелектуального потенціалу людини. Модель надає керівництву підприємства схему, як проводити вимірювання якості відтворення інтелектуального потенціалу людини після проходження нею професійної підготовки за обраною низкою ключових компетентностей (показників інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини) з використанням алгоритму системи прогнозного аналізу відтворюваних економічних ресурсів [13, с. 225 - 229]. Ключові компетентності людини є найбільш загальними здібностями та вміннями, які вона може набути в професійній діяльності, й реалізувати в процесі розвитку інноваційної діяльності підприємства. Успішна організація інноваційних засад відтворення інтелектуального потенціалу людини на підприємстві, на нашу думку, пов'язана з такими ключовими й професійно важливими якостями, як: лідерство,

комунікативність, креативність, критичне мислення та ін. Визначимо сутність обраних, як приклад, ключових компетентностей.

Лідерство. Провідну роль в інноваційній діяльності відіграє лідерство, тобто становлення особистості, здатної до: активної діяльності, відповідальності, самоосвіти, саморозвитку, самоствердження, самореалізації, мобільної та конкурентоздатної на ринку праці. В умовах інформаційного суспільства лідерство сприймається як вміння командної роботи, в межах якої кожен учасник виконує вкрай важливу та необхідну роботу, а лідер є гарним виконавцем, генератором ідей і організатором. Уміння працювати з людьми, особливо враховуючи, що багато хто з них з часом будуть ще більш високорозвинені ніж сьогодні, продовжить залишатися важливим завданням.

Лідерство в освіті є суспільно-педагогічною детермінантою.

Комунікативність. Комунікація та робота в команді є необхідною умовою, особливо під час криз, які на думку Коллін Маклафлін пов'язані з ізоляваністю людей. Автор вважає, що основою для інновацій є взаємодія між людьми. Варто зазначити, що цифровізація суспільства скорочує ступінь взаємодії між людьми, а взаємодія є основою для інновацій. Комунікація і робота в команді – особливо важливі в сучасному швидкоплинному світі, коли так багато різноманітних кризових явищ (політичних, економічних, військових, соціальних), які багато в чому були спричинені пандемією та ізоляваністю людей.

Креативність. Суть креативності досить вдало визначено Я.А. Пономарьовим, який розглядає цю категорію з позиції психологічної властивості людини [17]. Ця властивість полягає в інтелектуальній активності й чутливості (сензитивності) до побічних продуктів своєї діяльності. Загалом, це творчі здібності людини, що дозволяють створювати і втілювати в життя принципово нові ідеї.

Критичне мислення. У філософії «мислення» характеризується як вищий ступінь людського пізнання, процес відображення об'єктивної дійсності. На думку С. Рубінштейна мислення є пошуком і відкриттям нового, самостійний рух до нових узагальнень. Вважаємо, що розвиток критичного мислення в

сучасних умовах залежить від створення сприятливих педагогічних умов у вищих навчальних закладах, вибору дидактичних форм (дистанційна форма навчання, інтерактивна форма навчання, нелінійний процес навчання), методів, прийомів, засобів тощо.

Аналіз кривої Девіда Аутора [18], яка уособлює зміну зайнятості в галузях промисловості США з 1980 по 2005 рр. в залежності від рівня кваліфікації працівників, дозволяє зробити цікаві висновки. Відповідно до кривої Аутора прогнозувалась тенденція зростання попиту з боку керівників підприємств та їх зацікавленість у набутті високопрофесійними працівниками низки ключових компетентностей. Динаміка розвитку інноваційної діяльності знаходить підтвердження цієї тенденції в сучасних умовах та підкреслює важливість відтворення інтелектуального потенціалу висококваліфікованими працівниками. З огляду на це, вважаємо, що розвитку критичного мислення у вищому навчальному закладі відтепер приділено замало уваги, незважаючи на те, що ця компетенція за прогнозами на найближчі роки залишиться у переліку ключових. Застосування нелінійного процесу навчання вимагає ініціативної позиції студента, спонукаючи його діяти активно й самостійно [19]. Тобто, включення до навчального процесу суб'єктно-діяльнісного підходу [11], за якого особистість розглядається через категорії суб'єкта, волі, саморозвитку, цілісності, самоосвіти, самореалізації й самоактуалізації, а сам навчальний процес, його категорії – цілі, зміст, методи, форми, засоби – як особистісно значимі, що є продуктом особистісного досвіду людини. Водночас діяльнісна домінанта дозволяє трактувати відтворення як процес зростання якості інтелектуального потенціалу, що передбачає вибір напряду відтворення, тобто набуття людиною бажаних фахових компетентностей в контексті розвитку інноваційної діяльності на підприємстві.

Висновки. Сформовано структуру відтворення інтелектуального потенціалу людини та уточнено її інноваційні аспекти. Так, результатами дослідження є уточнення способів та показників інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини в контексті розвитку інноваційної діяльності підприємства.

Прогнозування рівня інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини запропоновано здійснювати за показниками, які уособлюють ключові компетентності, серед яких: лідерство, комунікативність, креативність, критичне мислення з використанням алгоритму системи прогнозного аналізу відтворюваних економічних ресурсів. Модель зворотного зв'язку між способами й показниками інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини дозволить прогнозувати бажаний рівень відтворення з врахуванням стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Перспективою подальших досліджень є формування системи оцінювання показників інноваційного відтворення інтелектуального потенціалу людини.

Список використаних джерел

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4> (дата звернення: 10.02.2022).
2. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український Інститут майбутнього*: веб-сайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 10.02.2022).
3. Реформа освіти та науки. *Урядовий портал*: вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення: 10.02.2022).
4. Цілі сталого розвитку та Україна. *Урядовий портал*: вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення: 10.02.2022).
5. Шумпетер Джозеф Алоїз. Теорія економічного розвитку (1911). 1934.

6. Друкер Питер. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / [пер. с англ. М. Котельниковой]. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2003. 288 с.

7. Брюховецька Н.Ю., Булеєв І.П. Ресурси і механізми інвестиційно-інноваційного розвитку промислових підприємств України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1 (36). С. 11-25.

8. Кендюхов О.В., Болгов В.Є., Тарапата С.О. Дослідження тенденцій інноваційного розвитку економіки України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 82-87. doi:[https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).82-87](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).82-87).

9. Городянська Л.В. Відтворення економічних ресурсів: інноваційний аспект. *Вісник економічної науки України : науковий журнал*. Київ : Інститут економіки промисловості НАН України, Академія економічних наук України. 2021. № 1. С. 99-105. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).99-105](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).99-105)

10. Калин В.И. Парадигмы образования в современной мировой педагогической практике / В. И. Калин / II Міжнародна наукова конференція: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи, м. Харків, ХДАДМ, 15-16 квітня 2010/ збірник матеріалів. Харків: ХДАДМ, 2010. С. 44-46.

11. Городянська Л. В. Суб'єктно-діяльнісний підхід в організації підготовки військових фахівців у системі вищої освіти / Л. В. Городянська, А. І. Сизов ; тези доповідей учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, ад'юнтів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київ. нац. ун-ті імені Тараса Шевченка», Київ, 24 квіт. 2020 р. Київ : Військ. ін-т КНУТШ, 2020. С. 204–206.

12. Мельникова О.В. Інновації у вищій освіті як чинник формування національної економіки знань / О.В. Мельникова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Економіка», 2014. Вип. 14. С. 16-27.

13. Городянська Л.В. Відтворювані економічні ресурси: теорія та методологія обліку і аналізу : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 259с.

14. Барабась Д., Джафаров Д., Шпак І. Освітні інновації та їх імплементація в Україні. Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. 2016. № 3. С. 35-54.

15. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 168 с.

16. Ананьева Т. Десять компетенций, которые будут востребованы в 2020 году. URL: <http://tananyeva.com/desyat-kompetentsij-kotorye-budut-vostrebovany-v-2020-godu/> (станом на 10.02.2022).

17. Пономарев Я.А. Психология творчества // Тенденции развития психологической науки. М., 1988. С. 21–25.

18. Коптелов А.К. Кривая Аутора – результаты цифровой трансформации. URL: <https://koptelov.info/krivaya-autora/> (станом на 10.02.2022).

19. Гончаренко С.У. Формування нелінійного (синергетичного) мислення учнів. Дидактика професійної школи. № 2. 2012 р. С. 3-7.